

УДК 330.342.005.44

ІННОВАЦІЙНЕ БАЧЕННЯ ПРИРОДОЗБЕРІГАЮЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

С.К. Харічков, д.е.н., професор

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Людство стоїть перед необхідністю вирішення багатьох глобальних завдань, більшість з яких мають у своїй основі проблеми його взаємовідносин з Природою. Проходить час не усвідомленої агресії людини проти Природи. Із середини ХХ ст. суспільство почало опрацьовувати принципи свого існування і вдосконалювати підходи до освоєння, використання і розподілу природних ресурсів планети та врахування довготривалих наслідків свого втручання в хід природних процесів, узгоджених і скоординованих дій щодо регулювання масштабів антропогенного впливу на планетарному рівні. Фахівцями обгрунтовано, що суспільство має перейти до побудови своїх взаємовідносин з природою, організації своєї життєдіяльності в природі на основі врахування всіх взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними, що поєднують їх як частину і ціле.

Саме парадигма суспільного розвитку на засадах гармонійного взаємозв'язку усіх структурних складових ноосфери – людства, суспільних систем, наукових знань, техніки й технологій в єдності з біосферою поступово сформувалася як концепт сталого розвитку, який на теперішній час визнано світовою спільнотою як стратегічна домінанта майбутнього цивілізаційного шляху людства.

У контексті таких глобальних завдань стосовно України у низці першочергових завдань, на вирішенні яких необхідно зосередити увагу, виокремлюється проблема визначення новітньої інноваційної за ознаками ціннісних орієнтирів державної політики (сучасних домінант, стратегічних засад, перспективних напрямів тощо) гармонізації господарювання, природокористування та соціального прогресу відповідно до визначених світових домінант сталого розвитку.

Такий підхід має стати імпульсом до подальшої модернізації на принципах взаємоузгодження та збалансованості засад національної внутрішньої політики в економічній, соціальній та екологічній сферах, що визначені Законом «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» [1].

Аналіз стану дослідження та вирішення проблеми

Систематичному дослідженню проблеми у вітчизняній науці активна увага стала надаватися лише наприкінці ХХ століття, коли сталий роз-

Харічков С.К. Інноваційне бачення природозберігаючої політики України.

В статті викладено мотивацію модернізації сучасної екологічної політики України в інноваційну модель природозберігаючої політики, що має ґрунтуватися на інтеграції природного господарювання та екологізації суспільного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, природогосподарювання, природозберігальна політика, екологізація суспільного розвитку

Харічков С.К. Инновационное видение природосберегающей политики Украины.

В статье изложена мотивация модернизации современной экологической политики Украины в инновационную модель природосберегающей политики, которая должна базироваться на интеграции природохозяйствования и экологизации общественного развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, природохозяйствование, природосберегающая политика, экологизация общественного развития

Kharichkov S.K. Innovative vision of environmentally friendly policy of Ukraine.

The article describes the motivation modernization of modern Ukrainian environmental policy in an innovative model of environmentally friendly policies, which should be based on the integration of ecological nature management and social development.

Keywords: sustainable development, nature management, environmentally policy, the greening of social development

виток стає предметом теоретичного осмислення вітчизняних управлінців, соціологів, економістів, філософів, істориків, географів та представників інших наукових шкіл й громадськості. На сучасному етапі вітчизняними вченими зроблено значний внесок у вирішення проблеми, що стосується питань формування й реалізації державної політики переходу України до сталого розвитку, зокрема щодо розробки проектів її концептуальних та стратегічних орієнтирів [2-8]. Саме в цьому контексті офіційно визначено основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [9].

Разом з тим, акцентуація концептуального розвитку вимагає необхідності вдосконалення теоретичних та прикладних засад державної політики в цій сфері та поглиблення основних положень національної екологічної політики шляхом орієнтації домінанти природозбереження над вирішенням суто екологічних проблем розвитку. Окрім зазначеного слід звернути уваги й на те, що сутність та сучасне поняття екологічної політики є доволі узагальненими та, відповідно, орієнтованими не на реальну сферу суспільного розвитку (як такої екологічної сфери не визнано як складової суспільної системи), а на конкретну галузь науки «екологію». Це допускає різноманітну конкретизацію об'єктів та суб'єктів екологічної політики, засобів її реалізації, відповідних структурних компонентів та остаточної мети досягнення цільових настанов тощо.

Не зменшуючи цінності та значущості результатів відомих наукових досліджень, відповідних законодавчих рішень щодо інституціонування екологічної політики, все таки необхідно зазначити, що вони на теперішній час не повною мірою висвітлюють проблему формування природозбалансованих векторів діяльності з керівництва та управління сталим розвитком суспільства.

Зважаючи на вищевказані аргументи, метою статті є формування інноваційного бачення природозберігаючої політики України в контексті її стратегічного переходу до принципів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Визначальним моментом у формуванні інноваційного бачення природозберігаючої політики має стати визнання об'єктивного факту переходу від парадигми природокористування до парадигми природогосподарювання [10]. Ця теза базується на основоположних принципах визначення природогосподарювання як матеріально-духовної системи, що має ознаки та здатність до саморозвитку, сформована соціумом та функціонує шляхом залучення до неї речовини, енергії, інформації природного середовища, а також інтелекту та духовності соціуму, з метою створення життєздатних умов для його існування й розвитку, а також для задоволення його інтересів та потреб, зіставлених із законами природних екосистем [11].

Структурними елементами природогосподарювання як сфери суспільного розвитку можна визначити такі складові: природоосвоєння, природокористування, природоспоживання, природоперетворення, природооблаштування, природовідновлення, природоохорона, природотворення, природоінтелектуалізація, природовивчення (чи природопізнання). У реальних умовах природогосподарювання можлива безліч будь-яких комбінацій цих складових, що є відображенням рівня освоєння реальних природних об'єктів та стану економічних систем господарювання, які у синтезі суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин саме і визначають процес природогосподарювання на будь-якому рівні управління: макrorівні, мезорівні, мікрорівні або, навіть, локальному рівні.

Не менш важливою умовою переходу суспільства до розвитку на принципах сталості, а саме запровадження новітньої парадигми природозбереження, є визначення нової філософії господарювання, фундаментом якої має стати парадигма екологізації суспільного розвитку. Таким чином, інтегруючи сформульовані положення щодо домінанти природогосподарювання та парадигми екологізації суспільного розвитку (див. рис. 1а та 1б), концептуальні основи природозберігаючої політики України можна окреслити наступним чином.

У нових економічних умовах, коли роль природно-ресурсного потенціалу не лише зростає, а й визначає національні інтереси України, потрібен новий підхід до збалансованого розвитку економіки країни та її регіонів. Однією з базових складових нового підходу має бути реформування механізму управління природозбереженням.

Аналіз процесів природозбереження свідчить, що в нашій економіці організація природозбереження зазнала істотних змін, пов'язаних з переходом до ринкових відносин, зміною форм власності, руйнуванням традиційних сформованих господарських зв'язків, погіршенням економічного становища країни. Вплив цих та інших факторів істотно позначився на стані й тенденції процесу природозбереження і в цілому носить негативний характер.

Проблема підвищення ефективності природозбереження полягає в невідповідності прийнятої концепції та моделей управління природозбереженням необхідному рівню його організації.

Концептуальні основи формування природозберігаючої політики (ПЗП) в умовах ринкової економіки базуються на принципово іншій ідеї, порівняно з традиційними вимогами природозбереження. Якщо при традиційному підході до ефективної реалізації ПЗП за критерій брали зниження питомого рівня споживання природних ресурсів, то сучасна концепція ПЗП переносить центр ваги на вирішення завдання формування вищого рівня природозбереження – відтворення природно-ресурсного потенціалу.

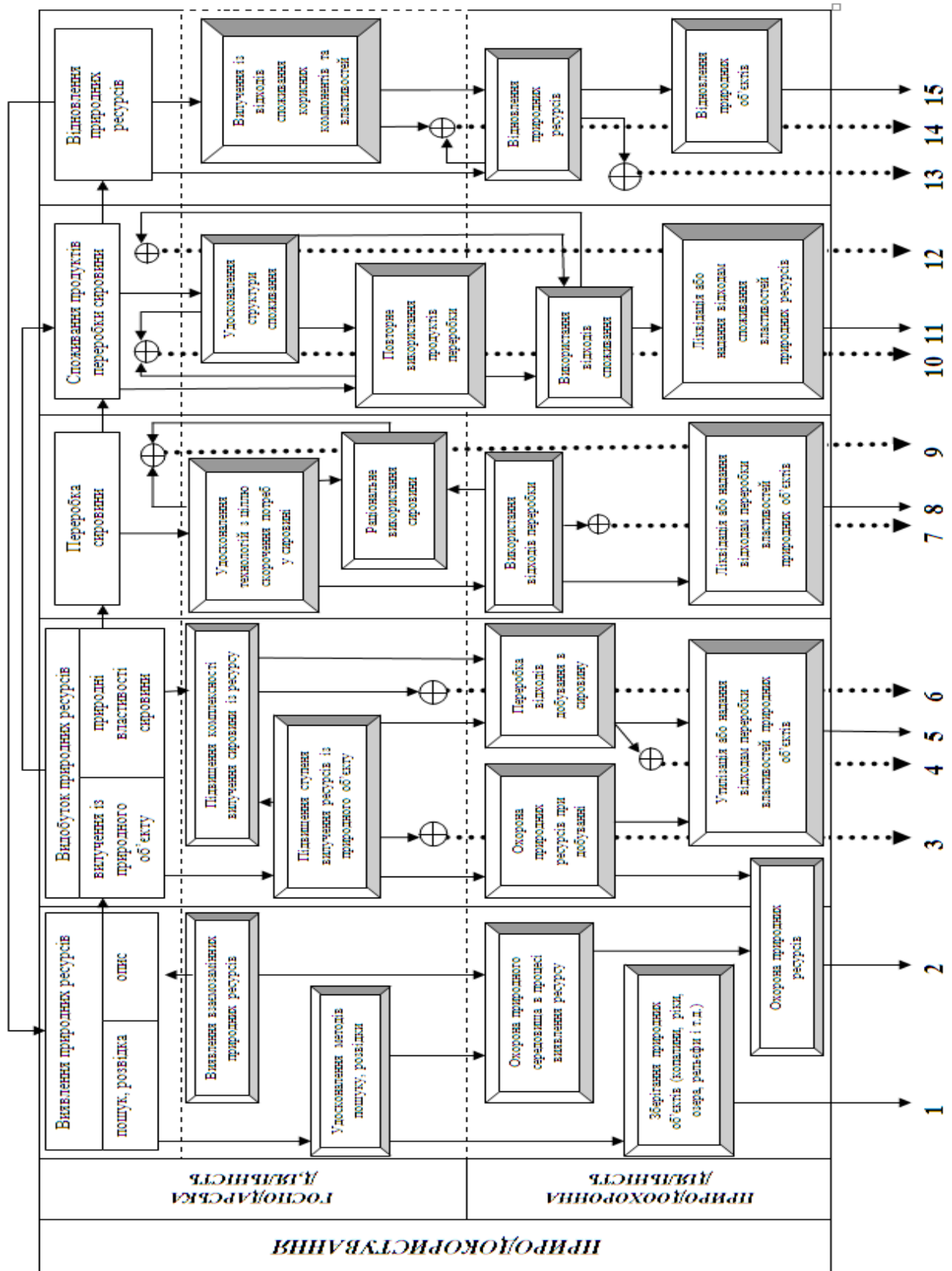


Рис. 1а. Схема поєднання природокористування та господарської діяльності (⊕ точки екологізації)

*Розроблено В.І. Крутяковою та С.К. Харічковим

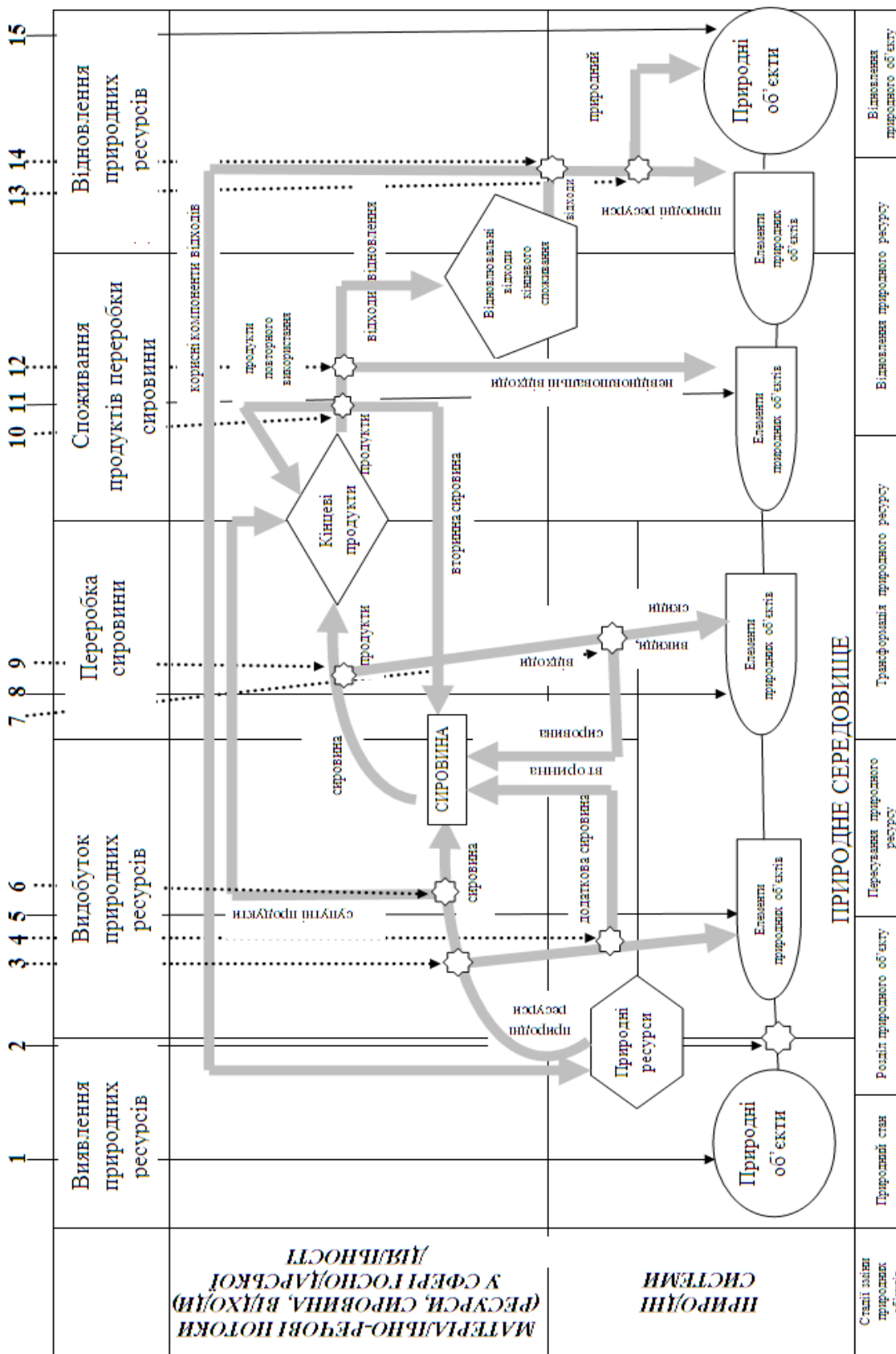


Рис. 16. Схема матеріально-речових потоків природокористування та господарської діяльності (☼ точки природозбереження)

*Розроблено В.І. Крутяковою та С.К. Харічковим

Традиційний методологічний підхід до вирішення проблеми був орієнтований на статику розвитку процесу природозбереження, стабільність природозабезпечення і базується на стабільності соціально-економічного розвитку суспільства. В кардинально змінених умовах методи вирішення проблеми природозбереження, основані на цих орієнтирах, в принципі вже не можуть бути достатнім інструментарієм. Більш того, як свідчить практика, розв'язання нових проблем формування ПЗП визначає необхідність розроблення принципово нової методології.

Природозберігаюча політика спрямована не на процес ресурсозбереження, як такий, а на управління ним, на вироблення ідеології такого управління, на перетворення сформованих виробничих відносин у сфері природозбереження і створення умов для розвитку процесу природозбереження. Цільовим системоутворюючим завданням є: досягнення світового рівня природозбереження; стабілізація забезпечення природними ресурсами; підвищення ефективності національної економіки, забезпечення діями природозберігаючої політики.

Природозберігаюча діяльність виступає як категорія, яка виходить далеко за межі власне економії природних ресурсів і поєднує систему понять і категорії інших наук. Природозберігаюча політика – це не система заходів, а система управлінських рішень. У цьому і є принципова відмінність такого підходу.

У господарській практиці можна виділити кілька моделей концепцій природозберігаючої політики: ті, що базуються на традиційній основі: зниження питомої ваги використання природних ресурсів; зниження утворення відходів; посилення використання вторинних ресурсів; ті, що базуються на новій основі: скорочення споживання і саморесурсозабезпечення на основі переходу до відтворення природного капіталу (рис. 1а та рис. 1б).

У найближчій перспективі має відбутися оптимізація всього процесу та всіх форм природозабезпечення, результатом якої стане створення єдиної системи природозбереження, націленої на перехід до відтворення природного капіталу.

Вищенаведені міркування дають можливість для наступних узагальнень:

- всі моделі концепцій природозберігаючої політики мають одну основу – організацію раціонального ресурсоспоживання; їх відмінність полягає в тому, що приймають як генеральну ідею її реалізації?;
- офіційно заявленої, загально визнаної концепції природозберігаючої політики, орієнтованої на перспективу, яка задовольняє інтереси суспільства, у цей час немає;
- альтернативою створення перспективної моделі природозберігаючої політики може стати концепція, коли за генеральну тенденцію приймають ідею саморесурсозабезпечення на основі переходу до відтворення природного капіталу.

До основних методологічних положень та концептуальних основ формування природозберігаючої політики за результатами проведеного аналізу варто віднести такі:

- відмова від пріоритету ізольованих фактів і фіксування окремих відносин у сфері природозбереження. Напрямок природозберігаючої політики – зробити природозбереження системою;
 - природозберігаюча політика – елемент соціально-економічної політики. Природозберігаюча політика не може бути поза середовищем: підвищення цін на ресурси природного капіталу і збільшення його дефіциту будуть зумовлювати зростання інфляції, безробіття, скорочення виробництва товарів і послуг;
 - концептуальна модель природозберігаючої політики потребує здійснення досліджень суті самого процесу природозбереження для того, щоб глибше зрозуміти еволюцію його розвитку. В сучасних умовах слід обрати концептуальний підхід, в основу якого покладено єдність двох систем: ресурсозабезпечення + природозбереження, де процесу природозбереження належить самостійна, в перспективі провідна роль;
 - необхідна еволюційна концепція формування природозберігаючої політики, орієнтованої на стійкий розвиток ресурсозабезпечення на основі природозбереження, погоджену із законами природи і суспільства;
 - відмова від моделі розвитку ресурсоспоживання, орієнтованої на побудову ринку природних ресурсів сировини через «дикий ринок». Прийняти оптимальну модель державної природозберігаючої політики, орієнтовану на зростання запасу стійкості ресурсозабезпечення в умовах ринку. Прийняти новий пріоритет ресурсовиробництва – природозбереження, а не зростання виробництва первинної сировини за рахунок природного капіталу, змінивши траєкторію руху інвестиційних потоків, структурної перебудови і т. д.;
 - трансформація традиційного погляду на резерви природозбереження;
 - основні інтереси формування і реалізації природозберігаючої політики України мають спиратися, на нашу думку, на базові принципи, які становлять доктрину природозберігаючої політики: випереджальне цільове положення; саморесурсозабезпечення; оптимальна структура управління природозбереженням; оптимальне узгодження інтересів держави з суб'єктами всіх форм власності; забезпечення конкурентоспроможної природозберігаючої політики; державна відповідальність за негативні соціально-еколого-економічні наслідки природозберігаючої політики; створення нової галузі відтворення природного капіталу; інвестиційне забезпечення.
- Політика природозбереження має ґрунтуватися на системному поєднанні та реалізації осново-

положних базових принципів сталого розвитку та специфічних організаційних принципів, адаптована сутність яких до сфери природогосподарювання полягає у такому:

принципи сталого розвитку, адаптовані до сфери природогосподарювання:

- поєднання розвитку суспільства зі збереженням довкілля, зокрема його природно-ресурсного капіталу;
- підтримання цілісності екосистем як банку природно-ресурсного капіталу;
- забезпечення соціальної справедливості у використанні природно-ресурсного капіталу;
- запобігання екологічним та природно-ресурсним небезпекам;
- збалансоване з потенційними можливостями природно-ресурсного капіталу виробництва та споживання кінцевого продукту;
- збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття як компоненти природно-ресурсного капіталу;
- забезпечення прозорості та підзвітності управління природно-ресурсним капіталом;
- корпоративна соціальна відповідальність за використання природно-ресурсного капіталу; специфічні організаційні принципи, адаптовані до сфери природогосподарювання:
- науковість – максимальне використання результатів наукових досліджень при впровадженні програм природогосподарювання;
- гуманність – спрямованість будь-яких програм природогосподарювання на забезпечення сприятливих умов життя людини. Її соціальної комфортності, ефективної економіки, високої якості навколишнього природного середовища;
- відповідність міжнародним нормам, вимогам та рекомендаціям у національних, регіональних, місцевих та галузевих програмах природогосподарювання;
- узгодженість всіх програм природогосподарювання між собою, їх інтегрованість на виконання національної програми природогосподарювання;
- регіональність – формування національної програми природогосподарювання з урахуванням історичних, етнічних, кліматичних, біотичних, соціально-економічних, культурологічних та інших особливостей регіональних та місцевих програм;
- комплексність – збалансоване поєднання та інституалізація в єдиній програмі екологічної, економічної та соціальної складових природогосподарювання;
- структурність – можливість виділення провідних структурних блоків, структурно-функціональних показників, необхідних для обґрунтування оптимізаційних заходів та управлінських рішень природогосподарювання;

- системність – розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей між усіма провідними структурними блоками природогосподарювання, прийнятими для аналізу;
- функціональність – аналіз структури і роботи соціо-еколого-економічної системи, який дозволяє передбачити результати функціонування окремих взаємопов'язаних блоків й спрогнозувати ефективність регуляторних впливів (управлінських заходів, рішень);
- керованість – забезпечення постійного прямого і, передусім, зворотного зв'язку між керованою системою та регулятором (керівним органом);
- реальність – врахування реального стану соціо-еколого-економічної системи. Її природних, виробничих та інтелектуальних ресурсів та показників соціально-економічного обміну між ними, взаємозв'язків з іншими соціо-еколого-економічними системами;
- етапність – реалізація програми природогосподарювання в декілька вузлових етапів, як довготривалого, праце- та капіталоємного процесу.

Природогосподарювання та політика природозбереження в Україні має розглядатися як процес постійного перетворення (трансформації) якісних та кількісних характеристик суспільних відносин в державі як національній соціо-еколого-економічній системі з дотриманням її рівноважності, збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності, інноваційності та безпеки, спрямований на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та навколишнім природним середовищем, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь нації.

Висновки

Узагальнюючи, можна зробити висновок щодо актуальності подальших наукових досліджень та відповідних розробок організаційно-методичного забезпечення переходу від традиційних орієнтирів екологічної політики в Україні до новітньої моделі політики системного природозбереження. Принциповими фундаментальними ознаками такого інноваційного підходу у вирішенні проблем раціоналізації використання природно-ресурсного капіталу суспільства має стати визнання парадигми природогосподарювання як сегменту національної господарської системи та парадигми екологізації суспільного розвитку як нової філософії господарювання. Їх поєднання та взаємовплив має стати запорукою поступово стратегічного переходу України у суспільному розвитку на принципі сталості, збалансованості потреб соціума, можливостей економіки та природного середовища як у реальному вимірі часу та простору, так і у майбутній перспективі.

Список літератури:

1. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» [*Електронний ресурс*] // Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.../T102411.htm
2. Синякевич Ігор Макарович. Екологічна політика. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз [Текст] / І. М. Синякевич – Львів : ЗУКЦ, 2011. – 332 с.
3. Бистряков І.К. Національна парадигма сталого розвитку України: Препринт. / [О.М. Алимов, І.К. Бистряков, В.В. Микитенко, М.А. Хвесик та ін.] / За заг. ред. д.т.н., проф. заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.
4. Модель сталого розвитку для України: системний підхід, методологія переходу. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України, 2012. – 59 с.
5. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України, 2012. – 714 с.
6. Формування та реалізація національної екологічної політики України [Текст] : монографія / [О.О. Веклич, С.М. Волошин, Л.В. Жарова та ін.] ; за наук. ред. С.О. Лизуна. – Суми : Університетська книга, 2012. – 336 с.
7. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування [Текст] : [монографія] / [С.К. Харічков та ін. ; під ред. С.К. Харічкова] ; НАН України, Ін-т пробл. ринку і екон.-екол. дослідж. – О. : [ІПРЕЕД], 2010. – 484 с.
8. Лісова політика: теорія і практика // Під наук. ред. проф., д.е.н. Синякевича І.М. / монографія. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.
9. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної економічної політики України на період до 2020 року» [*Електронний ресурс*] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 26, ст.218 .Режим доступа: zakon.rada.gov.ua/go/2818-17.
10. Мишенин Е. Концептуальные основы формирования экологически ориентированного механизма управления природохозяйствованием // *Экономист*, 2012, №3. – с. 59-64.
11. Барякин В. От природоиспользования к природохозяйствованию: новая социально-экологическая парадигма [*Электронный ресурс*] / В. Барякин. – Режим доступа: brennoe-i-vechnoe.narod.ru/01-85.html.

Надано до редакції 15.11.2013

Харічков Сергій Костянтинович / Sergey K. Kharychkov

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Інноваційне бачення природозберігаючої політики України [*Електронний ресурс*] / С.К. Харічков // *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. – 2013. – № 5 (10). – С. 5-11. – Режим доступу до журн.: <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html>